

Macht en daadkracht tijdens de Noordse Oorlog

De politiek achter een Nederlands gezantschap naar Denemarken (1655-1658)

Joris Gerritse (0917796)
jorisgerritse@gmail.com
BA-eindwerkstuk
Inleverdatum: 19 - 6 - 2014
Begeleider: Dr. M.A. Ebben

Inhoud

Inleiding	4
Hoofdstuk 1: Het initiatief	5
Hoofdstuk 2: De instructies	10
Hoofdstuk 3: De benoeming	12
Hoofdstuk 4: Na het vertrek	21
Conclusie	28
Lijst van archivalia	30
Bronnenuitgaven	30
Literatuur	31

Inleiding

De internationale betrekkingen van de zeventiende eeuw stonden in het teken van koninklijke eer. Onderling uitgewisselde gezantschappen vertegenwoordigden de politieke belangen van het thuisland maar vooral de waardigheid van de vorst aan vreemde hoven. De Verenigde Nederlanden speelden als republiek het spel mee, met als inzet niet de eer van het staatshoofd, maar van de staat. De politieke belangen van de jonge Republiek en de veiligheid van haar handel werden door de Nederlandse diplomaten verdedigd.¹ De uitwisseling van gezantschappen was een belangrijk onderdeel van de buitenlandse politiek, en de wijze waarop zij werden samengesteld en geïnstrueerd was bepalend voor het buitenlands beleid.

M. Franken vraagt zich, op een zijspoor van zijn boek *Coenraad van Beuningens politieke en diplomatieke activiteiten in de jaren 1667-1684* af in welke lichamen en door welke functionarissen het buitenlands beleid van de Staten-Generaal werd bepaald, en hoe de gezant zelf zich verhiel ten opzichte van dit beleid.² Franken maakt hierover een korte analyse op basis van de briefwisseling van diplomaten tijdens hun missie. Die analyse dient het doel dat Franken ermee voor ogen staat, maar het is interessanter en vollediger om het politieke proces achter een gezantschap vanuit een ander startpunt te benaderen. Het initiatief, de benoeming en de instructie vonden allen plaats lang voordat een diplomatieke briefwisseling aan de orde was. Welke personen of instellingen het te volgen beleid van een gezantschap vanaf het eerste initiatief tot hun terugkeer naar het thuisland konden sturen is geen duidelijke zaak, en daarbovenop lag in de Republiek de feitelijke macht vaak op een andere plaats dan de formele.

Hier zal een voorbeeld worden behandeld: de buitengewone ambassade naar koning Frederik III van Denemarken die vertrok vlak na de jaarwisseling van 1655 en 1656. De zending vond plaats vanwege het begin van een serie conflicten rond de Oostzee die bekend staat als de Noordse Oorlog.³ Het gezantschap onder leiding van Coenraad van Beuningen zal gevolgd worden om de vraag te beantwoorden wie gedurende het proces van diplomatieke zending in de Republiek invloed konden uitoefenen. Hierbij zullen in chronologische volgorde aan bod komen: het initiatief tot de missie in de zomer van 1655, het opstellen van de instructies, de benoeming van de ambassadeurs en de aansturing van deze ambassadeurs na hun vertrek tot aan hun thuiskomst bijna

¹ F.J. Bowman, 'Dutch Diplomacy and the Baltic Grain Trade, 1600-1660', in: *Pacific Historical Review* 5 (December 1936) 337-348, aldaar 341.

² M.A.M. Franken, *Coenraad van Beuningens politieke en diplomatieke activiteiten in de jaren 1667-1684* (Groningen 1966) 23.

³ N.F. Noordam, *De Republiek en de Noordse Oorlog 1655-1660* (Assen 1940).

drie jaar later. Steeds zal worden gekeken hoe de politieke verhoudingen lagen in de verschillende stadia van deze diplomatieke zending.

De briefwisseling tussen voorzitter Van Beuningen en de Nederlanden tijdens de diplomatieke missie had de vorm van persoonlijke correspondentie aan Johan de Witt. De brieven van Van Beuningen aan De Witt zijn opgenomen in het eerste deel van de bundels *Brieven van Johan de Witt* van R. Fruin en G.W. Kernkamp uit 1906. De brieven in omgekeerde richting zijn opgenomen in het eerste deel van het vervolg van het project van Fruin: *Brieven aan Johan de Witt*, nu in samenwerking met N. Japiske. Het politieke proces ter voorbereiding van de ambassade kan worden gevolgd via de resoluties van de Staten-Generaal en de Staten van Holland. De geheim te houden, *secrete* resoluties van de Hollandse Staten uit deze periode zijn in de achttiende eeuw in gedrukte vorm uitgegeven. De gewone, *ordinaris* resoluties zijn in verschillende registers opvraagbaar in het Nationaal Archief. In het archief van de Staten van Holland is zelfs een register te vinden van alle resoluties, ook van de Staten Generaal, die betrekking hebben op de spanningen rond de Oostzee.⁴ Aan de hand van deze primaire bronnen en uiteenlopende secundaire literatuur zullen hier de politieke verhoudingen achter het gezantschap naar Denemarken onderzocht worden.

Hoofdstuk 1: Het initiatief

In de zeventiende eeuw werd Nederland gevoed met Oost-Europees graan. Nederlandse schippers dreven al sinds de middeleeuwen handel op de havensteden aan de Oostzee en verzekerden hun vaderland al honderden jaren van brood. Behalve een betrouwbaar aanbod van relatief goedkoop graan, zorgde de handel met de landen aan de Oostzee voor talloze arbeidsplaatsen voor Nederlandse zeelieden en havenarbeiders en een hoog rendement voor investeerders.⁵ Met deze drievoudige betekenis had de Oostzeehandel een belangrijk aandeel in de welvaart van de zeventiende-eeuwse Nederlanden. Hoewel de handel op Azië en Amerika doorgaans meer tot de verbeelding spreekt was de al eeuwen gebezigde Oostzeehandel in de zeventiende eeuw de belangrijkste handelsvaart in de Republiek. In 1634 werden er vanuit de Nederlanden 800 schepen naar Afrika, Amerika of Azië gestuurd tegenover maar liefst 6000 schepen die de Oostzee als

⁴ Registers houdende alle resoluties en geheime resoluties van de Staten-Generaal en de Staten van Holland over de staten en steden van Duitsland, Denemarken en Noorwegen, Zweden, Polen en Oostenrijk alle missiven van en aan Nederlandse vertegenwoordigers in deze landen, hun instructies, rapporten en adviezen over deze landen, 1655 sep. 1 - dec. 31, Nationaal Archief Den Haag (NA), Archief Staten van Holland, inv. nr. 2358.

⁵ M. van Tielhof., *The Mother of all Trades: the Baltic Grain Trade in Amsterdam from the Late 16th to the Early 19th Century* (Leiden 2002) 2.

bestemming hadden.⁶ Johan de Witt, de raadpensionaris van Holland en na de dood van stadhouder Willem II in 1650 de machtigste man van de Republiek, onderstreepte in 1671 het belang van de Oostzeevaart, die hij eerbiedig *moedernegotie* noemde: de moeder van alle handel. Hij betoogde dat de Oostzeehandel zo belangrijk was voor de haringvisserij en textielnijverheid (haring en textiel werd als retourlading verkocht in de Oostzeehavens), de handel op Amerika, de scheepsbouw en het havenbedrijf dat hij onmisbaar was geworden voor de welvaart van de Republiek. Het gebruik van de term *moedernegotie* gaf aan dat het hier ging om de oudste grootschalige handelstraditie van de Republiek, die zat zo diep ingebakken in het economisch bestel dat aantast ervan grote gevolgen zou hebben.⁷

De toegang tot de Oostzee was de Sont, de enige goed bevaarbare zeestraat tussen Denemarken en het Scandinavisch Schiereiland. Beide oevers van de Sont waren Deens grondgebied en de Denen hieven er tol.⁸ De hoogte van de niet te vermijden Sonttol speelde een belangrijke rol in de Nederlandse handel. De Deense koningen verhoogden de Sonttol regelmatig gedurende het einde van de zestiende en het begin van de zeventiende eeuw. Deze beperking van de Nederlandse handel dreef de Republiek in de armen van Zweden, de oude vijand van Denemarken.⁹ In 1614 en 1640 kwamen verbonden tussen de Republiek en Zweden tot stand. Gedurende die periode werkte de Republiek zeer nauw samen met Zweden op verschillende gebieden. Nederlanders hadden een belangrijk aandeel in het winnen van ijzer en koper op Zweeds grondgebied en de Zweden konden op financiële steun van de Nederlanden rekenen voor hun oorlogen tegen Rusland en Polen.¹⁰

Na 1640 ging het bergafwaarts met de verhouding tussen Zweden en Denemarken en in 1643 raakten beide landen in oorlog. De Republiek koos niet actief partij en zond slechts een oorlogsvloot om de eigen handelsschepen te beschermen. Zweden won de oorlog en verkreeg grondgebied en vrijstelling van de Sonttol met het verdrag van Brömsebro. De Republiek haalde ondanks haar maritieme aanwezigheid geen wezenlijk voordeel uit de oorlog. De Zweedse inmenging in de Dertigjarige Oorlog was zeer succesvol en bij de Vrede van Westfalen in 1648 wist Zweden grote gebieden in het Noorden van Duitsland te verwerven, naast Lijfland, dat al enige tijd

⁶ Bowman, 'Dutch Diplomacy and the Baltic Grain Trade', 338.

⁷ Tielhof, *The Mother of all Trades*, 5, 101-102.

⁸ De oostelijke oever van de Sont, op het Scandinavisch Schiereiland, behoort tot de streek Skåne, die van oudsher deel van Denemarken was, maar sinds 1658 Zweeds is.

⁹ Noordam, *De Republiek en de Noordse Oorlog*, 14. Noordam spreekt van een Zweeds-Deense vijandschap 'sedert de dagen van Gustav Wasa', die koning van Zweden was van 1523 tot 1560.

¹⁰ Ibidem.

niet langer Pools, maar Zweeds was.¹¹ In slechts een paar jaar tijd was de macht van Zweden snel gegroeid. De oude waardevolle bondgenoot van de Republiek was plotseling als sterkste staat in de Oostzeegebied een potentieel groter gevaar geworden voor de Nederlandse handel dan de Deense tolheffing ooit was geweest. De Zweedse legerleiding was in de ban van het succes van de oorlog tegen Denemarken en de succesvolle interventie in de Dertigjarige Oorlog.¹² De glorie van het slagveld en de rijke oorlogsbuit smaakten naar meer.

In 1654 trad koningin Christina van Zweden af. Tegen het einde van haar regeerperiode was de vriendschap tussen Zweden en de Republiek der Verenigde Nederlanden ernstig bekoeld. De troonsbestijging van Christina's neef, die Zweden zou gaan regeren als Karel X Gustaaf, betekende een nieuwe impuls voor de Zweedse ambitie om enig heerser van de Oostzee te worden. De Oostzee moest een Zweedse binnenzee worden en alleen openstaan voor Zweedse handel, voor Nederlandse schepen zou geen plaats meer zijn. Karel X was bereid om die ambitie met geweld te verwezenlijken.¹³

In 1655 vielen troepen van de Russische tsaar Aleksej I Polen binnen. Om de Baltische kust te beschermen viel de Zweedse koning ook Polen binnen om verder oprukken van de Russen te voorkomen. Zijn aanval slaagde grandioos, de Zweden hadden snel voet aan Poolse grond en begonnen hun verovering die daar bekend zou komen te staan als de Zweedse zondvloed.¹⁴ Voor de Republiek waren dit verontrustende ontwikkelingen. De beste omstandigheden voor de Nederlandse handel waren rust en politieke verdeeldheid in de Oostzeeregio. De Republiek zat in een lastig parket. Daadkrachtig optreden tegen de Zweden was gevaarlijk vanwege internationale verwickelingen, want niet alleen van de Zweedse kant werd de Nederlandse handelspositie bedreigd. In 1654 had de verslagen Republiek de Vrede van Westminster getekend die een einde maakte aan de Eerste Engelse Zeeoorlog. In datzelfde jaar werd Denemarken gedwongen de Engelse handelaren dezelfde privileges gunnen als hun collega's uit de Republiek, terwijl een jaar eerder de Deense koning met Republiek een verdrag had gesloten dat hem verplichtte Engelse schepen de toegang tot de Oostzee te weigeren. Engeland sloot in 1654 ook een vriendschapsverbond met Zweden. Er waren nog geen concrete overeenkomsten tussen de twee landen en het wederzijds vertrouwen was gering, maar de mogelijkheid tot een bondgenootschap

¹¹ Lijfland was de benaming voor het noordelijk deel van de Baltische landen.

¹² R. I. Frost, *The Northern Wars: War, State and Society in Northeastern Europe, 1558-1721* (Harlow, 2000) 134-135.

¹³ Noordam, *De Republiek en de Noordse Oorlog*, 15-16, 20.

¹⁴ R. I. Frost, *After the Deluge: Poland-Lithuania and the Second Northern War 1655-1660* (Cambridge, 1993) 1-2; Noordam, *De Republiek en de Noordse Oorlog*, 20.

was duidelijk uitgesproken.¹⁵ Johan de Witt, de raadpensionaris van Holland, had veel oog voor de internationale machtsverhoudingen. De Republiek kon niet expliciet de kant van de Denen kiezen en zo de Engelse rivaal aan een machtige noordelijke bondgenoot helpen.¹⁶ Frankrijk was al een bondgenoot van de Zweden en dat maakte de situatie niet eenvoudiger.¹⁷ Werkeloos toekijken was echter ook geen optie gezien de reële bedreiging van de Nederlandse handelspositie.

Hoewel De Witt jaren later zou betogen dat de moedernegotie voor de Republiek als geheel van groot belang was, is er geen twijfel mogelijk dat een drastische inperking van de Oostzeehandel vooral en als eerste de stad Amsterdam zou treffen. Amsterdam had het meeste profijt van de Oostzeehandel en de stad was daarom gedreven om de Zweedse expansiedrift zo veel mogelijk tegen te werken. Zowel Johan de Witt als de stad Amsterdam lieten hun stem duidelijk horen in de Statenvergadering van Holland en het is dan ook niet verwonderlijk dat juist daar in juli 1655 het idee werd geopperd op korte termijn een gezant of gezantschap naar Denemarken te zenden. Op 22 augustus werden daarvoor in het geheim conceptinstructies behandeld en goedgekeurd door de Staten van Holland. De gezant zou de goede betrekkingen met Denemarken aanhalen en de Republiek ‘by dese conjuncture van tyden ende saeken’ van Deense hulp moeten verzekeren ter bescherming van de handelsvloot.¹⁸

Op 19 september bereikte het bericht de Nederlanden dat een Zweedse vloot de haven van Danzig blokkeerde, een van de belangrijkste bestemmingen van Nederlandse handelsschepen en de grootste handelsplaats voor graan aan de Oostzee.¹⁹ De Hollandse Statenvergadering liet haar commissie voor zeezaken advies uitbrengen over een nieuwe zending van oorlogsschepen ter bescherming van de handelsvloot in het voorjaar van 1656, wanneer het eskader dat op dat moment de Nederlandse handelsvloot beschermd zou zijn teruggekeerd.²⁰ Op 30 september stemden de Staten van Holland in met het advies om opnieuw oorlogsschepen naar het Oostzeegebied te sturen. Ze voegden eraan toe dat zo spoedig mogelijk twee buitengewone ambassades moesten worden

¹⁵ Noordam, *De Republiek en de Noordse Oorlog*, 17-18.

¹⁶ H.H. Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary of Holland, 1625-1672* (Princeton 1978) 257-261.

¹⁷ M. Postma, *Johan de Witt en Coenraad van Beuningen, correspondentie in de Noordse oorlog (1655-1660)* (Utrecht 2007) 31.

¹⁸ *Secrete Resoluties Staten van Holland, 22 augustus 1655. Secrete resolutien van de edele groot mog. heeren Staten van Holland en Westvriesland: genomen zedert den aanvang der bedieninge van den heer Johan de Witt als raad pensionaris van den zelve lande; en door denselfden heer onderscheidentlyk van de Resolutien van consideratie, die op zich zelfs een bysonder werk uitmaken, by een vergadert. Beginnende met den jare 1653, en eindigende met het jare 1668*, deel I. Willem van de Water ed. (Utrecht 1717) 224.

¹⁹ Bowman, ‘Dutch Diplomacy and the Baltic Grain Trade’, 339-340.

²⁰ Resoluties Staten van Holland, 19 sept 1655, NA, Staten van Holland, inv. nr. 2358.

uitgezonden, niet alleen een naar Denemarken maar ook een naar Zweden.²¹ Deze gezanten van de hoogste rang zouden de Nederlandse handelsbelangen moeten verdedigen en tegelijk haar politieke belangen behartigen.

De Staten van Holland konden niet op eigen gezag gezanten zenden, dat was de bevoegdheid van de Staten-Generaal. Een gezant met de rang van ambassadeur droeg de soevereiniteit van de vorst die hij vertegenwoordigde. Nu had de Republiek geen vorst, maar de Staten-Generaal wisten in de jaren voor de vrede van Münster hun internationale erkenning als soeverein te bevestigen en had daarom het volste recht om ambassadeurs uit te zenden. De ontvangst en behandeling van ambassadeurs gingen gepaard met uitgebreide ceremoniën en formaliteiten afhankelijk van wat gebruikelijk was aan het hof waar de ambassadeurs verbleven. Ambassadeurs dienden zich te gedragen zoals verwacht werd aan een vorstenhof, zo waardig als een persoonlijk vertegenwoordiger van een soeverein betaamt: bescheiden tegenover de vorst die hen gastvrij was, maar gedreven in de verdediging van de eer van hun opdrachtgever, in dit geval de Staten-Generaal.²² Het is dan ook niet verwonderlijk dat de bevoegdheid tot het zenden van ambassadeurs en andere gezanten bij de Staten-Generaal werd gelegd door de Unie van Utrecht, die als het wettige fundament van de bondgenootschap van de gewesten werd gezien. Aanvankelijk lag die bevoegdheid bij de hele generaliteit, dat wil zeggen de Staten-Generaal en de Raad van State, maar alleen de Staten-Generaal gingen in de praktijk over de benoemingen van gezanten en stelden de instructies op waaraan zij zich dienden te houden.

De zeggenschap over het buitenlands beleid was in de Unie van Utrecht verder niet uitgebreid uitgewerkt en werd als gevolg daarvan verschillend geïnterpreteerd.²³ Holland werd hard aangevallen op het feit dat het in 1654 buiten de Staten-Generaal om met de Engelsen had onderhandeld en andere vergelijkbare incidenten kwamen vaker voor. Hoewel afzonderlijke gewesten er dus nog wel eens op eigen houtje buitenlandse betrekkingen op nahielden, hadden de Staten-Generaal het voor het zeggen wanneer het zaken betrof die duidelijk heel de Republiek aangingen.²⁴ Holland moest zijn invloed laten gelden om de Staten-Generaal te bewegen tot het zenden van de gezantschappen.

²¹ Secrete Resoluties Staten van Holland, 30 sept 1655, NA, Staten van Holland, inv. nr. 2358.

²² J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat. Over de plaats der Vereenigde Nederlanden in het diplomatieke leven van de zeventiende eeuw* (Groningen 1961) 34-35, 335-336.

²³ S. Groenveld, *Verlopend getij: de Nederlandse Republiek en de Engelse Burgeroorlog 1640-1646* (Dieren 1984) 67-68.

²⁴ *Ibidem*, 73-74.

In de statenvergadering van 30 september besloten de Hollandse Staten dat de zending van de gezantschappen eerst door de Hollandse deputatie in de Staten-Generaal met hun Zeeuwse collega's zou worden besproken waarna vervolgens in de Staten-Generaal 'de saecke daer heenen sal werden gedirigeert'.²⁵ Dit bleek te werken, toen op twee oktober de Staten-Generaal bijeen kwamen werd inderdaad op voorspraak van de Hollandse delegatie besloten tot de uitrusting van een vloot en de zending van buitengewone ambassades naar de koningen van Zweden en Denemarken.²⁶

Hoofdstuk 2: De instructies

Om hun uiteenlopende en talrijke taken beter te kunnen vervullen maakten de Staten-Generaal veelvuldig gebruik van commissies. Die commissies waren groepen gedeputeerden die tijdelijk werden belast om de Staten-Generaal over een bepaald onderwerp van advies te voorzien, bijvoorbeeld over buitenlandse aangelegenheden. Sinds 1642 had Holland als het gewest dat het meeste geld binnenbracht vast een tweede lid in de commissies van de Staten-Generaal, terwijl de andere gewesten het met hoogstens een enkele moesten doen.²⁷ Stadhouders Frederik Hendrik verloor in de laatste jaren voor zijn dood in 1647 langzaam zijn invloed op de samenstelling en het beleid van de commissies van de Staten-Generaal. Zijn zoon Willem II die na zijn vaders dood als stadhouder aantrad spande zich in om die stadhoudelijke invloed te herwinnen ten koste van de groeiende invloed van Holland. Maar toen hij in 1650 plotseling overleed verzekerde de Hollandse afvaardiging zich van de beste positie in de Staten-Generaal en hun commissies.²⁸ Na 1650 benoemden de gewesten die Willem II als stadhouder hadden gehad geen nieuwe stadhouders. Het stadhouderloze tijdperk betekende een hoogtepunt van de Hollandse dominantie in de Nederlandse politiek.²⁹

Om de instructies voor de gezantschappen op te stellen benoemden de Staten-Generaal op twee oktober 1655 geheel naar gewoonte ter plekke een commissie uit de aanwezige

²⁵ Secrete Resoluties Staten van Holland, 30 september 1655, NA, Staten van Holland, inv. nr. 2358.

²⁶ Secrete Resoluties Staten-Generaal, 2 oktober 1655, NA, Archief Staten-Generaal, inv. nr. 3911.

²⁷ Groenveld, *Verlopend getij*, 80.

²⁸ *Ibidem*, 83-87.

²⁹ G. de Bruin, *Geheimhouding en verraad: De geheimhouding van staatszaken ten tijde van de Republiek (1600-1750)* (Den Haag 1991) 129; J.I. Israel, *The Dutch Republic: its rise, greatness, and fall 1477-1806* (Oxford 1995) 700-713.

vertegenwoordigers.³⁰ Maar de Staten van Holland hadden al maanden eerder in het geheim een conceptinstructies voor een gezant of gezantschap naar Denemarken besproken. Het opstellen van de instructies voor de ambassade naar Zweden lieten zij in hun vergadering van 30 september over aan hun gedeputeerden in de Staten-Generaal. Want dat waren juist de mannen die de twee Hollandse zetels in de commissie van de Staten-Generaal zouden gaan bezetten. Wel zouden zij eerst verslag uitbrengen van hun werkzaamheden aan de Staten van Holland, voordat zij hun concept aan hun formele opdrachtgever de Staten-Generaal voor goedkeuring zouden overdragen. Dit systeem bleek goed te werken.³¹

De commissie die de Staten-Generaal instelden om de instructies voor zowel het gezantschap naar de koning van Denemarken als die naar de Zweedse koning op te stellen was groot. De Hollanders in de commissie waren Johan de Witt en de Goudse regent Hieronymus van Beveringh. De overige gewesten leverden allen een enkel lid.³² Vanaf het begin domineerden de Hollanders de commissie. Door de aandacht die al aan de kwestie was besteed in de Staten van Holland namen ze beter voorbereid zitting in de commissie en hadden ze geen enkele moeite om hun ideeën in de instructies te verwerken. In drie zittingen van de Staten van Holland op zes, zeven en acht oktober legden ze hun conceptinstructies voor de te benoemen ambassade naar Zweden naast instructies voor een ambassade naar de keurvorst van Brandenburg en een aanvullende instructie voor Willem Nieupoort, de Nederlandse gezant in Engeland aan de Statenvergadering voor. Die waren positief over de besproken concepten en de gedeputeerden ontvingen een volmacht om zonder ruggespraak de conceptinstructies van 22 augustus voor Denemarken aan te passen zodat het inhoudelijk zou passen bij de andere instructies.³³

Het is onduidelijk of en zo ja hoeveel keer de commissie van de Staten-Generaal die met dezelfde taak belast was al bijeen was gekomen op het moment dat dit voorstel door de Staten van Holland werd behandeld, maar vaak kan het zeker niet geweest zijn gezien de korte tijd dat de commissie bestond. De Hollandse gedeputeerden waren de anderen al vanaf het begin een stap verder. Ze hadden al ruim een maand het overgrote deel van de instructies voor Denemarken klaarliggen en moesten die alleen nog aanpassen. Daarnaast hadden ze binnen zeer korte tijd al de andere conceptinstructies voorgelegd aan de Staten van Holland. Het vertrouwen dat de Staten van Holland stelden in hun gedeputeerden, in het bijzonder Van Beveringh en De Witt, door hen op te

³⁰ Secrete Resoluties Staten-Generaal, 2 oktober 1655, NA, Staten-Generaal, inv. nr. 3911.

³¹ Secrete Resolutie Staten van Holland, 30 sept 1655, NA, Staten van Holland, inv. nr. 2358.

³² Secrete Resoluties Staten-Generaal, 2 oktober 1655, NA, Staten-Generaal, inv. nr. 3911.

³³ Secrete Resoluties Staten van Holland, 8 okt., *Secrete resolutien* I, 255.

dragen op eigen houtje de instructies voor het gezantschap naar Denemarken aan te passen getuigt nog maar eens van de Hollandse zeggenschap in de betreffende commissie.

Met de goedkeuring van de Staten van Holland was de kogel door de kerk voor de instructies, die beide op 16 november werden overgenomen door Staten-Generaal.³⁴ Vooral de Witt lijkt een sleutelrol te hebben gespeeld in deze manier van besluitvorming. Hij had als raadpensionaris zitting in alle commissies van de Staten van Holland en was dus al betrokken bij het opstellen van de conceptinstructies voor een gezant of gezantschap naar Denemarken in de zomer van 1655. Als leider van de Hollandse gedeputeerden in de Staten-Generaal had hij ook nog eens als een van de twee Hollanders zitting in alle commissies die daar werd aangesteld. Hij was dus veruit de best geïnformeerde persoon in de uiteindelijke commissie en kon zo behalve de Hollandse besluiten ook zijn eigen standpunt in de uiteindelijke instructies verwerken.

Dit alles zou exemplarisch zijn voor de het stadhouderloze tijdperk: Holland bekokstoofte het beleid en drijft dat in de Staten-Generaal via de commissies en bij monde van De Witt door en de andere gewesten hebben het nakijken.³⁵ De vergadering van Staten-Generaal lijkt niets meer dan een formeel orgaan om de Hollandse beslissingen te bekrachtigen. Maar als we het proces verder volgen blijkt dat dit beeld genuanceerd moet worden. Wanneer men overging tot de benoeming van de mannen die in het gezantschap zitting zouden nemen wordt het duidelijk dat de wil van Holland niet altijd wet was.

Hoofdstuk 3: De benoeming

Ten tijde van de goedkeuring van de instructies was het nog onbekend hoe het gezantschap samengesteld zou gaan worden. Het was doorgaans geen gemakkelijke taak om geschikte diplomaten te vinden die de vertegenwoordiging van de Republiek in het buitenland op zich wilden nemen. Het was vooral moeilijk om mensen te vinden die voor onbepaalde tijd bereid waren aan een buitenlands hof te verbleven, als zogenaamd *resident*. Gezanten waren genoodzaakt hun huis en hun binnenlandse en lokale politieke belangen soms voor vele jaren achtereen onbeheerd laten, een weinig aantrekkelijk vooruitzicht voor een regent of een edelman. De kosten die werden gemaakt tijdens de reis en het verblijf moesten door de gezant zelf worden voorgesloten, die er maar op

³⁴ Secrete Resoluties Staten-Generaal, 16 november 1655, NA, Staten-Generaal, inv. nr. 3911.

³⁵ De Bruin, *Geheimhouding en verraad*, 129; Israel, *The Dutch Republic*, 726-738.

moest hopen dat hij zijn geld ooit nog terug zou krijgen.³⁶ Een post als buitengewoon ambassadeur was iets geliefder. De missie was vaak korter, het betrof meestal de belangrijkste kwesties en was daarom eervoller. Verder ging men in een groep van enkele ambassadeurs met grofweg dezelfde taken, maar dit nam de hierboven genoemde nadelen niet weg. Het was in het geval van dit gezantschap ook nog eens onduidelijk welke rang de gezanten zouden gaan dragen. Op 8 oktober spraken de Staten van Holland van een ‘minister’ voor Denemarken.³⁷ De Staten-Generaal gebruikten op 16 november dezelfde term maar twee dagen later had de term ‘ambassadeurs’ weer stilzwijgend zijn intrede gedaan en zou daarna niet meer verdwijnen.³⁸

Op diezelfde rustige vergadering van 16 november nam de Overijsselse weekvoorzitter van de Staten-Generaal het besluit om zeer spoedig over te gaan op de benoeming van de ambassadeurs. De Staten van Holland kwamen op 23 november weer terug op het onderwerp en probeerden weer de vergadering van de Staten-Generaal voor te zijn. Ze besloten dat de Staten-Generaal ‘bij alle beleidj ende met goede directie sal werden bevordert’ om drie mensen te benoemen voor de ambassade naar Denemarken: twee Hollanders en één uit een ander gewest.³⁹ Ze bleken echter niet genoeg tijd te hebben om kandidaten te vinden om die twee Hollandse posten, samen met nog eens twee voor de ambassade naar Zweden, te bezetten.

Vier dagen later namen de Staten-Generaal het initiatief en gingen over tot de benoeming van de ambassadeurs. Ze benoemden een Zeeuw en een Groninger tot ambassadeurs naar de koning Zweden en nog eens twee man: Godard Adriaan van Reede van Amerongen uit Utrecht, een gewest dat als landprovincie vaak kritisch tegenover dure militaire inmenging op zee stond, en Matthijs van Vierssen, het Friese lid van de commissie die formeel de instructies op zou stellen, tot gezanten met de rang van buitengewoon ambassadeur aan de koning van Denemarken.⁴⁰ Daarnaast benoemden ze de Overijsselse gedeputeerde IJsselmuijde tot gezant naar Brandenburg, dat enige tijd daarvoor een verbond had gesloten met de Republiek uit angst voor de Zweedse dreiging.⁴¹ De Hollandse

³⁶ Rowen, *John de Witt*, 242-244; M. Ebben, *Lodewijck Huygens' Spaansch Journaal. Reis naar het hof van de koning van Spanje, 1660-1661* (Zutphen 2005) 15.

³⁷ *Secrete Resoluties Staten van Holland*, 8 okt., *Secrete resolutien I*, 255.

³⁸ *Secrete resoluties Staten-Generaal*, 16 november 1655, NA, Staten-Generaal, inv. nr. 3911; *Resoluties Staten-Generaal*, 18 november 1655, NA, Staten van Holland, inv. nr. 2358.

³⁹ *Resoluties Staten van Holland*, 23 november 1655, NA, Staten van Holland, inv. nr. 2358.

⁴⁰ *Resoluties Staten-Generaal*, 27 november 1655, NA, Staten van Holland, inv. nr. 2358; Postma, *Johan de Witt en Coenraad van Beuningen*, 32-33.

⁴¹ *Resoluties Staten-Generaal*, 27 november 1655, NA, Staten van Holland, inv. nr. 2358; Noordam, *De Republiek en de Noordse Oorlog*, 20-21.

delegatie die de dirigeerstok even had verloren werd in de notulen ‘versocht tegens morgen, ofte t’ begin vande aenstaende weecke mede personen te nomineren’.⁴²

De edelman Godard Adriaan van Reede van Amerongen (1621-1691) behoorde tot de ridderschap van Utrecht en was door zijn opvoeding bekend met de normen en waarden die van hovelingen werden verwacht. Edellieden leverden ambassades extra prestige op in het hofleven, en het Deense hof in het bijzonder was sterk op adel gericht. De Deense edellieden die zitting hadden in de Raad van State waren in de vroege jaren 1650 op het toppunt van hun macht. Uiteindelijk zou die macht na 1658 drastisch verminderen onder invloed van het conflict met de Zweden maar dat was een paar jaar eerder nog niet aan de orde.⁴³ De zending van Van Amerongen naar Denemarken bleek dan ook een schot in de roos. Hij was zeer in zijn element aan het Deense hof en zou in 1659 tijdens zijn tweede bezoek aan Denemarken door de toenmalige koning Frederik III geridderd te worden in de prestigieuze Deense Orde van de Olifant en in 1671 werd hij door dezelfde koning verheven tot baron.⁴⁴

Het geboortjaar van Matthijs van Vierssen is onbekend, maar in elk geval studeerde hij al in 1607 in Franeker en was hij vanaf 1614 advocaat aan het hof van Friesland. Hij was dus al een oude man in 1655 en zijn lichamelijke zwakte zou de heenreis naar Denemarken enige tijd ophouden. Hij zou kort na thuiskomst overlijden.⁴⁵ Van Vierssen was al sinds 1643 persoonlijk adviseur en vertrouweling van de Friese Stadhouder Willem Frederik van Nassau-Dietz, diplomatieke ervaring had hij niet.⁴⁶ De Friezen waren wel nauw betrokken bij de Oostzeehandel: het Friese aandeel in de moedernegotie groeide tot 28 à 29 procent in de tweede helft van de zeventiende eeuw.⁴⁷ De Friezen waren meestal geen voorstanders van de Hollandse politiek en De Witt deed zijn best om de Friezen uit belangrijke posten en commissies te weren. Hij was niet

⁴² Resoluties Staten-Generaal, 27 november 1655, NA, Staten van Holland, inv. nr. 2358.

⁴³ K.J.V. Jespersen, *A History of Denmark* (New York, 2004) 38-39;

⁴⁴ A.W.J. Mulder, *Kasteel Amerongen en zijn bewoners* (Maastricht 1949) 38; Ebben, *Lodewijk Huygens' Spaansche Journaal*, 17-18.

⁴⁵ Van Beuningen aan De Witt, 17/27 januari 1656, *Brieven aan Johan de Witt*, deel I. R. Fruin en N. Japiske ed. (Amsterdam 1919) 323; P.C. Molhuysen en P.J. Blok ed., *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek IV* (Leiden 1918) 1386.

⁴⁶ J. Visser en G.N. van der Plaats, *Gloria Parendi: dagboeken van Willem Frederik, Stadhouder van Friesland, Groningen en Drenthe 1643-1649, 1651-1654* (Den Haag 1995) 1643, 12 Hier komt Van Vierssen al voorbij als persoonlijk raadgever van de Friese stadhouder. Uit 1647, 67; 1648, 58 en 1651, 16 blijkt dat hun contact vriendschappelijker en persoonlijker wordt.

⁴⁷ Noordam, *De Republiek en de Noordse Oorlog*, 13; J.J. Kalma, J.J. Spahr van der Hoek en K. de Vries, *Geschiedenis van Friesland* (Leeuwarden 1973) 349.

gediend van persoonlijke inmenging van stadhouder Willem Frederik in de Staatse politiek, wiens heerschappij over de Friese gedeputeerden, of zoals de Witt ze eens noemde de ‘creatures van den Heere Graeff Willem’⁴⁸ volgens hem zeer groot was. Toch had Willem Frederik nog een aanzienlijke vinger in de pap. Naast Van Vierssen zelf zat ook Boudewijn Jacob Mulert namens Overijssel in de commissie van de Staten-Generaal, die Mulert zelf had ingesteld als voorzitter van de week. Hij was, hoewel hij niet uit Friesland kwam een vaste gast aan het hof van Willem Frederik en trad vaker op als zijn spreekbuis in de Staten-Generaal.⁴⁹ Zijn aanwezigheid kan de benoeming van Van Vierssen ook hebben bespoedigd. Het zou ook niet de laatste keer zijn dat de Friese Stadhouder zich inzette om zijn mannen in gezantschappen te krijgen om hem persoonlijke op de hoogte te houden.⁵⁰ Van Vierssen had vanuit Denemarken regelmatig persoonlijk briefcontact met Willem Frederik.⁵¹ Daarnaast was het ook niet ongewoon om een jurist mee te nemen op diplomatieke missies voor juridische dimensie van het sluiten van verdragen, en Van Vierssen bezat op dat gebied veel ervaring.⁵²

Deze twee benoemingen plaatsen een kanttekening bij de Hollandse dominantie van de Staten-Generaal. Holland had nu nog maar een enkele plek te vergeven in het gezantschap. Het feit dat ze niet vanuit een commissie konden opereren had tot gevolg dat de Hollanders geen initiatief konden nemen. Ondanks ‘alle beleijt ende (...) goede directie’⁵³ was het Hollandse besluit teniet gedaan door de Staten-Generaal. De heerschappij van Holland was dus zeker niet vanzelfsprekend. De Hollandse gedeputeerden hadden hun kandidaten nog niet paraat en konden dus niet daadkrachtig optreden.

Nu de Hollandse Staten het initiatief kwijt waren veerde Amsterdam op. De stad had immers veel te verliezen door haar economische belangen in de Oostzeehandel en wilde die kosten wat het kost beschermen. Als rijkste stad van het gewest had Amsterdam een machtige positie in de

⁴⁸ G.H. Janssen, *Creaturen van de macht: patronage bij Willem Frederik van Nassau 1613-1664* (Amsterdam 2005) 196; *Brieven van Johan de Witt*, deel I. R. Fruin en G.W. Kernkamp ed. (Amsterdam 1906) 187.

⁴⁹ Rowen, *John de Witt*, 370; Janssen, *Creaturen van de macht*, 193, 255.

⁵⁰ Ebben, *Lodewijck Huygens' Spaansch Journaal*, 354.

⁵¹ In het Stadhoudersarchief van Willem Frederik van Nassau-Dietz bevinden zich brieven gewisseld tussen hem en Matthijs van Vierssen van de jaren 1656-1658, toen de laatstgenoemde in Denemarken was. Briefwisseling met Matthias van Vierssen, extra-ordinaris ambassadeur in Denemarken, later lid van een diplomatieke missie naar dat land, 1656-1658, Koninklijk Huisarchief, Stadhoudersarchief: De archieven in het Koninklijk Huisarchief: Willem Frederik, inv. nr. 426 (gegevens van Tresoar: Frysk Histoarysk en Letterkundich Sintrum).

⁵² Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, 78.

⁵³ Resoluties Staten van Holland, 23 november 1655, NA, Staten van Holland, inv. nr. 2358.

Hollandse Statenvergadering en nu moest daar meer dan eens gebruik van worden gemaakt. De voorzitter van het gezantschap kon nog altijd door Holland benoemd worden. Het voorzitterschap werd namelijk vergeven naar de traditionele volgorde van gewesten in de Staten-Generaal, die ook de roulatie van het voorzitterschap bepaalde.⁵⁴ Dat wil zeggen: het hertogdom Gelderland kwam eerst, daarna de graafschappen Zeeland en Holland, vervolgens de heerlijkheden Utrecht, Friesland, Overijssel en tot slot Groningen. Hierop werd nog wel eens een uitzondering gemaakt als het wenselijk was voor het prestige van een gezantschap om een edelman aan het hoofd te hebben, maar dat gebeurde in dit geval niet.⁵⁵ Er was ook geen Geldersman benoemd dus de voorzittersplaats stond nog open. In totaal werden drie Amsterdammers naar voren geschoven om de voorzittersplaatsen in de ambassades op te vullen en de dreiging op de economische positie van hun stad het hoofd te bieden. Cornelis de Graeff van Zuidpolsbroek werd genomineerd om het gezantschap naar Zweden voor te zitten.⁵⁶ Nicolaes Tulp werd genoemd om naar Brandenburg te gaan. Coenraad van Beuningen, de pensionaris van Amsterdam zou de plaats aan het hoofd van de ambassade naar Denemarken gaan vullen.⁵⁷ De Graeff weigerde uiteindelijk de benoeming vanwege zwakke gezondheid en werd vervangen door Govert van Slingelandt uit Dordrecht.⁵⁸ Het gezantschap naar Brandenburg zou er nooit komen vanwege de verontwaardiging over het verbond dat Brandenburg plotseling sloot met Zweden in het voorjaar van 1656.⁵⁹ Van Beuningen reisde als enige ook daadwerkelijk als voorzitter af naar de Oostzeekust.

Coenraad van Beuningen (1622-1693) was niet van adellijke geboorte. Hetgeen heel gewoon was voor een Nederlandse gezant. Toch kon dat een wezenlijk nadeel opleveren tijdens het verblijf als hoveling. Van Beuningen was echter niet onbekend met hofprotocol. Hij was in elk geval zeker geen goed voorbeeld van Hollandse stram- en soberheid. Hij was welbespraakt, vrijgevig, extravert had aanleg voor aristocratisch gedrag en uiterlijk vertoon, met als enige kanttekening dat hij dikwijls iets te praatgraag was. Deze kwaliteiten maakten hem geen vreemde

⁵⁴ Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, 75-76, 78; S.J. Fockema-Andrae, *De Nederlandse Staat onder de Republiek* (Amsterdam 1975) 12.

⁵⁵ Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, 78-79; Instructie van de hoog mogenden Heeren Staten Generael der vereenigden Nederlanden, 16 november 1655, Utrechts Archief (UA), Huis Amerongen, inv. nr. 3000.

⁵⁶ Resoluties Staten van Holland, 8 december 1655, NA, Staten van Holland, inv. nr. 2358; Rowen, *John de Witt*, 307.

⁵⁷ Resoluties Staten van Holland, 8 december 1655, NA, Staten van Holland, inv. nr. 2358.

⁵⁸ Rowen, *John de Witt*, 307, 311.

⁵⁹ Noordam, *De Republiek en de Noordse Oorlog*, 24-25.

eend in de bijt aan een zeventiende eeuws koninklijk hof.⁶⁰ Zijn verblijf in Parijs als secretaris van Hugo de Groot bracht hem al vroeg in aanraking met een aristocratisch milieu en heeft hem ongetwijfeld belangrijke vaardigheden voor een hoveling opgeleverd. Hoewel zijn functie als secretaris van De Groot niet specifiek bedoeld was als opleiding tot diplomaat was het wel een waardevolle ervaring in de omgang met adellijke kringen. Dit zal hem niet alleen geholpen hebben in zijn latere tijd aan het Franse hof, waar hij zich goed thuis voelde, maar heeft hem ongetwijfeld ook geholpen tijdens zijn verblijf in Denemarken.⁶¹

In de zomer van 1652 waren reeds gezantschappen naar Zweden en Denemarken gestuurd en toen had Van Beuningen al ervaring op gedaan in de diplomatie in de landen rond de Oostzee als buitengewoon gedeputeerde in Stockholm.⁶² Samen met de Hoornse regent Nannigh Keyzer, die naar Kopenhagen trok, had hij de zware opgave een drievoudige alliantie tussen Denemarken, Zweden en de Republiek op poten te zetten om de Engelsen enige tegenstand te bieden. Keyzer wist het verdrag met de Deense koning te sluiten dat terugkomt in de instructies voor Van Beuningen in 1655. Van Beuningen kreeg in Zweden niets voor elkaar en keerde in 1654 terug met, in de weinig gematigde woorden van N.F. Noordam, ‘een haat in het hart tegen al wat Zweeds was’.⁶³

De Denen werden ondertussen al maar zenuwachtiger van de Zweedse dreiging die in toenemende mate werkelijk leek te worden. Dat meldde resident De Vries vanuit Denemarken in een brief aan de Staten-Generaal die juist op de dag in Den Haag aankwam waarop Van Beuningen door de Staten van Holland werd genoemd als voorzitter van de ambassade. In Kopenhagen keek men uit naar de komst van de buitengewoon ambassadeurs en de daarop volgende versterking van de vriendschapsbanden met de Republiek.⁶⁴ Deze vriendelijkheden waren uitzonderlijk. Het overgrote deel van de brieven van resident De Vries uit Denemarken die werden besproken door de Staten-Generaal hadden economische geschillen als onderwerp. In 1647 hadden de Republiek en Denemarken een overeenkomst bereikt over het afkopen van de Sonttol en de regels omtrent tolleren die Nederlandse schepen die op Noorwegen handel dreven moesten betalen, waarmee de

⁶⁰ Franken, *Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten*, 242-243; Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, 40, 55

⁶¹ Franken, *Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten*, 46; Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, 81. Van Beuningen verbleef in de jaren '60 van de zeventiende eeuw als ambassadeur aan het Franse hof.

⁶² O. Schutte ed., *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers residerende in het buitenland 1584-1810*, (Den Haag 1976) 104.

⁶³ Noordam, *De Republiek en de Noordse Oorlog*, 17, 19.

⁶⁴ Resoluties Staten-Generaal, 8 december 1655, NA, Staten van Holland, inv. nr. 2358.

Nederlandse handel enigszins werd bevorderd ten opzichte van de Zweedse.⁶⁵ In de jaren na de overeenkomst staken langzaam weer onenigheden tussen beide landen de kop op. Gedurende het proces dat tot de aanstelling van het gezantschap had geleid waren in de Staten-Generaal drie economische kwesties behandeld. De Denen waren ontevreden over de trage voldoening van een herstelbetaling die door de Republiek beloofd was naar aanleiding van een incident tijdens de Eerste Engelse Oorlog.⁶⁶ Daarnaast was er onenigheid over de oprichting van een Deense zoutcompagnie. De Denen hadden met de oprichting van die compagnie het alleenrecht opgeëist om zout door de Sont te vervoeren terwijl daar ook Nederlandse schippers in de zouthandel actief waren.⁶⁷ Ook was er onenigheid over een nieuwe manier van het meten van schepen die op Noorwegen voeren, wat in praktijk een tolverhoging voor de Nederlandse houthandelaren betekende.⁶⁸

Van Beuningen was vastberaden om de vriendelijke sfeer te behouden en deed een poging alle economische onenigheden tussen beide landen weg te nemen ter voorbereiding van de politieke zaken die hij zou gaan bespreken in Kopenhagen. In de Hollandse Statenvergadering van 16 december nam Van Beuningen het initiatief om in een plakkaat alle onenigheden tussen de Republiek en Denemarken weg te nemen die waren ontstaan na de overeenkomst van 1647. Het zou een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de vriendschap tussen beide staten die Van Beuningen moest benadrukken. Zo kon de aandacht zo snel mogelijk worden gevestigd op gemeenschappelijke belangen.

Dit alles fungeerde als aanvulling op de officiële instructies, die Van Beuningen wat te gematigd vond. De aanpassingen die waren gemaakt na 6 november gaven het initiatief aan de ambassade aan Zweden, wier instructies door De Witt en Van Beveringh waren opgesteld. Om de eenendertig artikelen van de instructies voor Zweden kort samen te vatten: de ambassadeurs werden geïnstrueerd allereerst een poging te doen te bemiddelen tussen Zweden en Polen, mogelijkerwijs met Brandenburg als derde partij met vrede als doel. Maar mocht de kans bestaan dat Brandenburg en Polen tot een defensieve alliantie zouden komen was dat wenselijker voor de Republiek dan

⁶⁵ Noordam, *De Republiek en de Noordse Oorlog*, 16.

⁶⁶ Resoluties Staten van Holland 18 en 24 november 1655, NA, Staten van Holland, inv. nr. 2358; Resoluties Staten-Generaal 9 en 26 november 1655, NA, Staten van Holland, inv. nr. 2358.

⁶⁷ Resoluties Staten-Generaal, 11 november 1655, NA, Staten van Holland, inv. nr. 2358; Postma, *Johan de Witt en Coenraad van Beuningen*, 103.

⁶⁸ Postma, *Johan de Witt en Coenraad van Beuningen*, 103-104.

onderhandelingen waar Zweden ook aan zou deelnemen.⁶⁹ Mocht het aanbod tot bemiddeling niet worden geaccepteerd door de Zweedse koning en mocht de oorlog voortduren moesten de ambassadeurs zo veel mogelijk belemmeringen voor de Nederlandse scheepvaart pogen weg te nemen. Hierin werden ze gesterkt door een artikel in het Zweeds-Nederlandse verdrag van 1640, maar niemand wist precies wat dat verdrag nog waard was. Het werd de ambassadeurs zelfs expliciet opgedragen ‘hier over in ‘t begin niet luyt te klagen’⁷⁰, zolang bemiddeling nog tot de mogelijkheden behoorde. Bemiddeling in het conflict tussen Zweden en Polen met het oog op vrede werd meerdere malen herhaald als de belangrijkste doelstelling van het gezantschap. Toch werd er uitgebreid besproken wat gedaan moest worden als dergelijke bemiddeling niet levensvatbaar zou blijken, wat getuigt van een zeer beperkt vertrouwen in de haalbaarheid van die doelstelling.

De complexe en soms naar tegenstrijdigheid neigende instructies voor de Zweedse ambassade hadden zijn weerslag op de instructies voor de ambassade naar Denemarken, die op 16 november door de Staten-Generaal werden goedgekeurd na twee maal te zijn uitgesteld. De verschillen ten opzichte van het eerste concept die al op 22 augustus door de Staten van Holland waren aangenomen waren minimaal.⁷¹ In ieder geval dienden de ambassadeurs de komst van de Nederlandse oorlogsschepen in de aanstaande voorjaar voor te bereiden. Koning Frederik III moest overtuigd worden dat de schepen slechts zouden dienen ter verdediging van de Nederlandse handel en in het ergste geval ter verdediging van Denemarken.⁷² Ze moesten in nood gebruik kunnen maken van de Deense havens en daarvoor dienden de ambassadeurs ervoor te zorgen dat de vloot door de Deense koning ‘aengenaemelijck werde aengesien’.⁷³ Vervolgens dienden de ambassadeurs samen met de Deense koning de rust op de Oostzee te bewaren als de ‘gemeene interessen’⁷⁴ van Denemarken en de Republiek.⁷⁵ De ambassadeurs moesten Zweden tot vrede manen, waar mogelijk

⁶⁹ *Secrete Resoluties Staten van Holland*, 6 oktober, Conceptinstructies Ambassade naar Zweden Artikelen 6-20, *Secrete resolutien I*, 243-247.

⁷⁰ *Ibidem*, artikel 25, 248.

⁷¹ Instructies Ambassade naar Denemarken vergeleken met de conceptinstructies van Holland van 22 augustus. Artikel 13 en 25 in het uiteindelijke document van 16 november zijn nieuw toegevoegd. Artikel 13 gaat over steun aan de ambassade naar Zweden, artikel 25 heeft te maken met de geplande zending van de vloot in de voorjaar van 1656; UA, Huis Amerongen, inv. nr. 3000; *Secrete resolutien I*, 224-230.

⁷² Instructie Ambassade naar Denemarken, artikel 4, UA, Huis Amerongen, inv. nr. 3000.

⁷³ *Ibidem*, artikel 25.

⁷⁴ *Ibidem*, artikel 6.

⁷⁵ *Ibidem*, artikel 7.

het liefst in samenwerking met de Engelsen. Maar alleen als het duidelijk was geworden dat de Engelsen en de Denen daar beide positief tegenover zouden staan.⁷⁶

Naast de roep om rust en vrede bevatten de instructies ook oorlogstaal, alhoewel nergens expliciet wordt genoemd dat die tegen Zweden gericht zou zijn. De ambassadeurs dienden uit te zoeken wat de reactie van de koning zou zijn als de Zweden zich nog agressiever zouden opstellen. Ze moesten de Denen aanzetten tot bewapening en mochten de Nederlandse schepen in gevecht raken (met wie wordt niet vermeld) moesten de ambassadeurs ervoor zorgen dat ze op Deense hulp konden rekenen. In overleg met de Staten-Generaal was het de ambassadeurs toegestaan een militaire alliantie op touw te zetten voor zowel zeemacht als grondtroepen, en te verkennen welke staten nog meer interesse zouden hebben om deel te nemen aan een dergelijke alliantie. Daarnaast dienden ze de Zweedse ambassadeur in Denemarken in de gaten te houden en de Staten-Generaal op de hoogte houden van zijn acties.⁷⁷

In december 1655 ontstond het gerucht dat de Staten van Holland aan Van Beuningen de geheime instructie hadden meegegeven om Denemarken tot een oorlog tegen Zweden aan te zetten. Een heel vreemde veronderstelling als men bedenkt dat de officiële instructies van de ambassade bijna geheel van Hollandse hand kwam. Holland had blijkbaar goed de schijn weten te wekken dat de instructies werkelijk door de commissie van de Staten-Generaal was opgesteld, want de Overijsselse delegatie protesteerde op grond van het gerucht zelfs tegen het vertrek van de ambassade als geheel. Veel bijval kregen ze niet, maar het gerucht bleek toch erg hardnekkig. Allereerst stak het opnieuw de kop op in 1657 toen er daadwerkelijk oorlog uitbrak tussen Denemarken en Zweden, maar zelfs lange tijd daarna was het nog niet verdwenen. Nadat het gerucht ook herhaaldelijk in de geschiedschrijving is ontkracht overleeft het zelfs tot vandaag de dag.⁷⁸

⁷⁶ Ibidem, artikel 14-15.

⁷⁷ Ibidem, artikel 19, 20, 22, 26.

⁷⁸ Noordam, *De Republiek en de Noordse Oorlog*, 25; Postma, *Johan de Witt en Coenraad van Beuningen*, 84; *Brieven van Johan de Witt I*, 379; In 2007 dook de volgende zin op in de Nederlandstalige versie van de internetencyclopedie Wikipedia die er nog altijd in staat: ‘De eigenzinnige burgemeesters besloten Coenraad van Beuningen naar Kopenhagen te zenden om Denemarken tot een oorlog tegen Zweden te bewegen.’ in een artikel over Cornelis de Graeff van Zuidpolsbroek: [http://nl.wikipedia.org/wiki/Cornelis_de_Graeff_\(1599-1664\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Cornelis_de_Graeff_(1599-1664)), laatst geraadpleegd maart 2014.

Hoofdstuk 4: Na het vertrek

In januari van 1656 vertrok de ambassade vanuit Den Haag naar Kopenhagen.⁷⁹ Met deze fase van de diplomatieke missie begeben we ons op meer ontgonnen terrein. Franken analyseert de briefcontacten van gezanten wanneer hij zich afvraagt wie of wat een gezantschap aanstuurde. Ook Guido de Bruin begint hier zijn verhandeling over het buitenlands beleid van de Republiek benaderd vanuit gezantschappen.⁸⁰

Als voorzitter van de ambassade stond Van Beuningen op meerdere manieren in direct briefcontact met de Nederlanden. Hij berichtte allereerst per brief over de werkzaamheden van zijn ambassade aan de Staten-Generaal. De griffier nam zijn brieven in ontvangst en bracht de inhoud ter sprake in de Statenvergadering of een betreffende commissie. Deze manier van berichtgeving was om verschillende redenen problematisch. Op snel en duidelijk antwoord kon niet worden gerekend door de trage besluitvorming. Daarnaast bestond er geen enkele hoop op geheimhouding omdat er in totaal meer dan 1200 personen betrokken waren bij de officiële besluitvorming van de Staten-Generaal en dus allemaal de stukken moesten kunnen inzien.⁸¹ Om die problemen het hoofd te bieden schreven de gezanten van de Republiek gevoelige informatie die niet zomaar op straat mocht komen naar raadpensionaris De Witt in plaats van aan de griffier van de Staten-Generaal.⁸² Johan de Witt vervulde als het aankwam op informatieverstrekking van en naar de Nederlandse gezanten een rol die men zou kunnen vergelijken met een minister van buitenlandse zaken. Hij had van de Staten van Holland een machtiging om het contact met Staatse diplomaten te onderhouden, voor de gehele Republiek vervulde hij die functie in de praktijk dus ook, hoewel hij daar niet officieel voor was benoemd. Zijn permanente lidmaatschap van de commissies die over buitenlandse aangelegenheden gingen, zowel in de Staten van Holland zelf en als leider van de Hollandse vertegenwoordiging in de Staten-Generaal, maakte hem de best geïnformeerde man op het gebied van buitenlandse zaken. Hij bracht de inlichtingen die hij uit zijn briefwisselingen kreeg aangeleverd ter sprake in de betreffende commissies van de Staten van Holland of van de Staten-Generaal.⁸³ Hij had immers zitting in alle commissies van beide instellingen, als raadpensionaris of

⁷⁹ Noordam, *De Republiek en de Noordse Oorlog*, 25.

⁸⁰ Franken, *Coentraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten*, 23-31; G. de Bruin, 'Buitenlands beleid en gezantschapswezen in de republiek' in: *Nederlandsch archievenblad: orgaan van de Vereeniging van Archivarissen in Nederland* 99 (1995) 3-10.

⁸¹ Franken, *Coentraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten*, 23-25.

⁸² Rowen, *John de Witt*, 239.

⁸³ De Bruin, *Geheimhouding en verraad*, 320; De Bruin, 'Buitenlands beleid en gezantschapswezen', 4.

als leider van de Hollandse gedeputeerden. Hoewel zijn leiding over de de buitenlandse vertegenwoordiging van de Republiek dus niet expliciet benoemd werd, was die wel voor iedereen duidelijk.

De briefwisseling tussen van Beuningen en De Witt had drie verschillende aanleidingen die voortdurend door elkaar heen liepen. De twee hadden al tot wederzijds genoeg persoonlijk briefcontact voor de aanstelling van het gezantschap en Van Beuningen werd als Hollander geacht om te schrijven aan de raadpensionaris in zijn hoedanigheid als vertegenwoordiger van de Staten van Holland. De Witt nam daarnaast dus ook gevoelige informatie uit het buitenland aan van niet Hollandse gezanten als alternatief voor rechtstreeks schrijven naar de Staten-Generaal.⁸⁴ De correspondentie is dus tegelijk particulier en diplomatiek, een onderscheid dat voor henzelf niet expliciet gemaakt hoefde te worden. In de praktijk betekende het vertrek van Van Beuningen niets meer dan een voortzetting van het persoonlijke briefcontact, zij het nu met een grotere politieke lading.

De Witt zag graag dat zijn diplomatieke contact een informele basis had. De aard van zijn diplomatieke briefwisselingen was dan ook sterk afhankelijk van zijn persoonlijke relatie met betreffende gezant: de een speelde meer aan hem door dan de ander.⁸⁵ Zijn correspondentie met Hollandse gezanten verliep over het algemeen soepeler dan bijvoorbeeld met Zeeuwse diplomaten.⁸⁶ De correspondentie tussen De Witt en Van Beuningen was voor 1656 altijd zeer hartelijk van toon, en zo zou het ook blijven.⁸⁷ Dat betekende echter niet dat ze het altijd met elkaar eens waren.

Van Beuningen was nog altijd niet blij met zijn instructies, die voor een belangrijk deel door De Witt waren opgesteld. Ze hielden rekening met toenadering tot Zweden, dat hij zelf als de grote vijand zag. Toch diende hij zich aan zijn instructies te houden, en zo lang het niet duidelijk was wat er van de onderhandelingen met Zweden terecht zou komen kon hij eigenlijk niet anders dan de vriendschap met Denemarken aanhalen en voorbereidingen treffen om de Nederlandse handelsvloot te beschermen tijdens een eventuele oorlog. Zelf had hij een duidelijke politiek voor ogen en wilde hij de Republiek en Denemarken aanzetten om gezamenlijk Zweden tegen te werken. Maar zonder opdracht van de Staten-Generaal kon hij niets beginnen. Voor zijn vertrek had hij nog

⁸⁴ Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, 55; Franken, *Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten*, 47; Rowen, *John de Witt*, 344; De Bruin, *Geheimhouding en verraad*, 319.

⁸⁵ De Bruin, *Geheimhouding en verraad*, 319.

⁸⁶ Franken, *Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten*, 29.

⁸⁷ *Ibidem*, 47; Rowen, *John de Witt*, 344.

direct voorstellen kunnen doen in de Staten van Holland zoals hij met zijn economisch plakkaat had gedaan. Maar na zijn vertrek was invloed in de binnenlandse politiek een stuk moeizamer te bewerkstelligen. Hij schreef dan maar aan De Witt dat hij hernieuwde toenadering tussen de Republiek en Zweden niet zag zitten.

*'Er is geen reden voor Haar Hoog Mogenden, om de oude alliantie te hernieuwen, die door de Zweden in de Engelschen oorlog voor niet obligatoir is verklaard, noch om een nieuwe alliantie te sluiten als deze niet de veiligheid van de scheepvaart op de Oostzee er mee verzekerd wordt.'*⁸⁸

Van Beuningen zou op zijn hoogst een nieuw verdrag met Zweden zien ontstaan als dat ook Denemarken zou betrekken. Een verdrag zoals 1640 zou niets waard zijn en de vrije handel in het Oostzeegebied alleen verder beperken ten gunste van Zweden.⁸⁹ De Witt was het niet met hem eens. Hij zag in een vernieuwing van het vriendschapsverdrag van 1640 een makkelijke manier om de Republiek vrij te waren van de negatieve gevolgen van de Zweedse opmars:

*'Eerstelijck dat voor desen Staet gansch ondienstich wesen soude, dat de vorige alliancie, met Sweden aengegaen, verstaen soude werden niet meer obligatoir te wesen, al waer 't saeke dat sulx met fundament soude connen werden gesustineert'*⁹⁰

Over het algemeen reageerde de Witt kort op de brieven van Van Beuningen en ging hij niet uitgebreid in op zijn lange politieke betogen. Hij ging de discussie niet aan, veegde de argumenten van tafel en beperkte zijn brieven vaak tot berichtgeving over de politieke omstandigheden in de Republiek en in Europa, ter informatie van de ambassadeurs.⁹¹

Van Beuningen bleek hardnekkig. De onderhandelingen tussen de ambassade van Van Slingelandt en de Zweden hadden al concreet vorm gekregen en het verdrag van Elbing lag al in concept op tafel. Toch sprak Van Beuningen zich nog altijd tegen het verdrag uit, zelfs toen De Witt hem uitlegde dat het moreel niet meer verantwoord was om het verdrag dat de ambassade geheel volgens haar instructies tot stand het weten te brengen niet te ratificeren wilde Van Beuningen er van niets weten. Hij hield vol tot het bittere eind. Hij kreeg hiervoor uitgebreid de kans vanwege

⁸⁸ Van Beuningen aan De Witt, 15 maart 1656, *Brieven aan Johan de Witt I*, 328.

⁸⁹ Ibidem; Van Beuningen aan De Witt, 12 maart 1656, *Brieven aan Johan de Witt I*, 326-327.

⁹⁰ De Witt aan Van Beuningen, 24 maart 1656, *Brieven van Johan de Witt I*, 387.

⁹¹ Postma, *Johan de Witt en Coenraad van Beuningen*, 87.

een aantal zaken aan de het conceptverdrag die nog moesten worden opgehelderd door de Zweedse zijde.⁹² Van Beuningen bood een alternatief voor het verdrag van Elbing door in februari 1657 met de Deense eerste minister Gersdorf een plan op te stellen om de Zweden aan te vallen in Bremen en Pruisen en hen te dwingen gunstige tolafspraken te maken. Brandenburg zou opnieuw overlopen, deze keer naar de kant van Denemarken en de Republiek en helpen om de Zweden uit Duitsland te verdrijven. De Witt ging niet in op dit plan en na een kleine maand gaven Van Beuningen en zijn mede-ambassadeurs teleurgesteld de onderhandelingen op. Van Beuningen schreef: ‘Ick vreesse, dat ons een groot quaet over het hoofd hanght, indien wy dese occasie, om wel te doen, versuymen. Got geve, dat ik bedrogen sy’.⁹³ Dit hoewel hij later suggereerde dat er in Amsterdam wel steun voor zijn plan te vinden was.⁹⁴ Hij schreef zijn belangrijke bevindingen namelijk ook naar het stadsbestuur van zijn geboortestad.⁹⁵

De rol van de correspondentie van Van Beuningen met het stadsbestuur van Amsterdam is niet zo duidelijk. Amsterdam had redelijke invloed in de Staten van Holland, en indirect in de Staten-Generaal. De Witt overlegde belangrijke zaken vaak eerst met belangrijke Amsterdamse bestuurders, en ook die hadden beschikking over de actuele stand van zaken in de Denemarken via de brieven van hun eigen Van Beuningen. In elk geval stelde de invloed van Amsterdam hem niet in staat om het verdrag van Elbing effectief tegen te werken. Het lukte ook niet om steun voor zijn offensieve plan los te krijgen. Het feit dat Amsterdam het plan wel wilde steunen fungeerde slechts als argument in de discussie met De Witt. Het was in dit geval niet een zeer overtuigend argument, want hij kreeg zijn zin niet.⁹⁶

Veel gezanten ervoeren een verblijf in het buitenland als gezant bijna als ‘ballingschap’, zoals van Beuningen het zelf verwoordde.⁹⁷ Een belangrijke reden daarvoor is dat ze in hun afwezigheid beheersing kwijt raakten over hun binnenlandse belangen.⁹⁸ Maar ook als ze inspraak wilden hebben in het buitenlands beleid van de Republiek blijkt dat ze beter thuis konden blijven. Vanuit Denemarken had Van Beuningen meer moeite om zijn visie op het beleid van de Republiek

⁹² Ibidem, 89-93; Rowen, *John de Witt*, 311-312

⁹³ Van Beuningen aan De Witt, 24 feb 1657, *Brieven aan Johan de Witt I*, 379; Postma, *Johan de Witt en Coenraad van Beuningen*, 93-95.

⁹⁴ Van Beuningen aan De Witt, 25 maart 1657, *Brieven aan Johan de Witt I*, 384.

⁹⁵ Postma, *Johan de Witt en Coenraad van Beuningen*, 84.

⁹⁶ Van Beuningen aan De Witt, 25 maart 1657, *Brieven aan Johan de Witt I*, 384.

⁹⁷ Franken, *Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten*, 39.

⁹⁸ Rowen, *John de Witt*, 242-244.

te kennen te maken dan vanuit Amsterdam of Den Haag. Dit betekent echter niet dat alles waarvoor Van Beuningen bij De Witt pleitte aan dovemansoren gericht was. Vlak na zijn aankomst in Denemarken wist Van Beuningen wel succesvol zijn visie te propageren. Er was in de Republiek onenigheid over het wel of niet verlenen van militaire steun aan het door Zweden belegerde Danzig. Dit was voordat het verdrag van Elbing de neutraliteit van Danzig zou garanderen. Van Beuningen was een groot voorstander en schreef Johan de Witt hoe belangrijk hij het geven van steun achtte voor de handel en de reputatie van de Republiek. De Witt was het met hem eens maar had moeite om alle gewesten in de Staten-Generaal te overtuigen van de noodzaak van het zenden van een vloot. Hij wist de Staten van Holland pas in de zomer van 1656 te overtuigen van de visie die hij en Van Beuningen deelden.⁹⁹ Met medewerking van Johan de Witt kon van Beuningen zich laten horen, maar als hij niet meewerkte was het bijna onmogelijk om iets te kunnen betekenen. De Witt was zijn enige toegang tot de Nederlandse binnenlandse politiek geworden.

De Witt was ook bereid om zich voor Van Beuningen uit te spreken toen zijn functioneren in twijfel werd getrokken. Het was in de Republiek geen geheim dat Van Beuningen liever een actiever anti-Zweeds beleid zou volgen dan zijn instructies hem toestonden. Dat had tot gevolg dat er in het voorjaar van 1657 kritiek op hem ontstond in de Republiek. Er werd door vertegenwoordigers van Overijssel, Zeeland en Groningen gesuggereerd dat Van Beuningen op eigen houtje de Denen opzette tegen Zweden, bijna hetzelfde gerucht als de vermaarde geheime instructie die voor het vertrek van de ambassade voor opschudding zorgde. Van Beuningen schreef de Witt dat hij bereid was zich te verdedigen tegenover de Staten-Generaal dat hij niets deed dat tegen zijn instructies in zou gaan.¹⁰⁰ De Witt nam het voor hem op en wist de kritiek weg te wuiven.¹⁰¹

De politieke spanning tussen van Beuningen en De Witt lijkt nooit weerslag te hebben gehad op hun persoonlijke relatie. Hoewel de onenigheid zich voortzette in de jaren dat Van Beuningen eind jaren 1660 als ambassadeur in Frankrijk zat, leed de persoonlijke verhouding tussen beide heren er nog altijd niet onder.¹⁰² De Witt stelde zelfs vlak voor zijn dood Van Beuningen voor als zijn opvolger als raadpensionaris van Holland.¹⁰³

⁹⁹ Postma, *Johan de Witt en Coenraad van Beuningen*, 88-89; Rowen, *John de Witt*, 310-311.

¹⁰⁰ Van Beuningen aan De Witt 4 maart 1657, *Brieven aan Johan de Witt I*, 379-380.

¹⁰¹ Ibidem; Rowen, *John de Witt*, 312.

¹⁰² Franken, *Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten*, 51-53.

¹⁰³ Postma, *Johan de Witt en Coenraad van Beuningen*, 62.

De hierboven behandelde voorbeelden geven een inkijk in de weinig eenduidige lijn die de Republiek aanhield ten opzichte van Denemarken en Zweden. De vloot naar Danzig werd gevolgd door plotselinge toenadering tot Zweden via het verdrag van Elbing. Maar de ambassadeurs in Kopenhagen bleven nadruk leggen op de vriendschap tussen Denemarken en de Republiek, wat vervolgens niet gepaard ging met concrete hulp. Het is dan ook niet heel verbazingwekkend dat de Denen hun geluk wilden beproeven zonder de Republiek. In juni 1657 verklaarden ze de oorlog aan Zweden. De Witt droeg Van Beuningen op om de Nederlandse handel te beschermen waar nodig, opdat ‘alle waeren, gelaeden in schepen, hier te lande t’ huysch behoorende, soude vry sijn ende ongemolesteert mogen passeren, sonder consideratie ofte onderscheydt aan die deselve in eygendom mochten toecomen’.¹⁰⁴

De Denen leden zware verliezen en Van Beuningen deed nog een poging om de Witt te bewegen hen alsnog te steunen. Het beste wat eraf kon was een geldlening maar die zette niet veel zoden aan de dijk. De vrede van Roskilde van 1658 versterkte de Zweedse heerschappij over de Oostzee nog meer. Zweden verwierf de Noordelijke oever van de Sont ten koste van Denemarken. Het vredesverdrag was ook nog eens expliciet tegen Nederlandse en Engelse bemoeienis gericht. Denemarken werd gedwongen om samen met Zweden te voorkomen dat een uitheemse oorlogsvloot ooit nog de Sont in Oostelijke richting door zou varen.¹⁰⁵ Het was echter geen vrede die het lang zou uithouden, de Zweedse dreiging was nog niet voorbij. Nog altijd was de Zweedse koning geen alleenheerser rond de Oostzee, en hij zou zich tot die tijd niet lang rustig willen houden. De Witt, geschrokken van de zware Deense nederlaag was deze keer wel bereid om Nederlandse hulp te beloven bij een tweede oorlog, die er nog in hetzelfde jaar kwam.

Al sinds het begin van de eerste oorlog achtte Van Beuningen de rol van zijn gezantschap uitgespeeld. De toekomst van de Nederlandse rol in het conflict lag volgens hem niet meer in de daadkracht die hij altijd voor ogen had gehad. De Republiek zou moeten bemiddelen tussen Zweden en Denemarken in samenwerking met Engeland en Brandenburg. Hij achtte zichzelf niet geschikt om die bemiddeling te leiden, hij lag veel te slecht bij de Zweedse koning.¹⁰⁶ In juni 1658, iets eerder dan gebruikelijk want buitengewone ambassades bleven meestal drie jaar in functie, werd nadat De Witt ervoor had gepleit bij de Staten-Generaal Van Beuningens herhaaldelijke verzoeken ingewilligd. De ambassadeurs gingen terug naar de Nederlanden en een nieuwe resident: Jacob le

¹⁰⁴ De Witt aan Van Beuningen, 22 juni 1657, *Brieven van Johan de Witt I*, 427.

¹⁰⁵ Noordam, *De Republiek en de Noordse Oorlog*, 55.

¹⁰⁶ Postma, *Johan de Witt en Coenraad van Beuningen*, 99-101.

Maire nam het van hen over. Denemarken en Zweden waren inmiddels weer in oorlog en troepen van de Zweedse koning waren het vasteland van Denemarken binnengetrokken.¹⁰⁷

Pas toen liet de Republiek zich van haar daadkrachtige kant zien. De Denen vroeger nogmaals om hulp, deze keer in de verdediging van hun moederland. Als de Staten-Generaal geen gehoor zouden geven zouden ze het wel bij Holland, of zelfs Amsterdam alleen proberen.¹⁰⁸ Zo ver hoefden ze niet te gaan, de Staten-Generaal stemden in, de Zweden als heerser aan twee kanten van de Sont ging toch veel te ver. In november 1658 versloeg een Nederlandse vloot onder Van Wassenaar Obdam de Zweedse vloot in de Sont en ontzette daarmee het belegerde Kopenhagen. Een jaar later verdreef Michiel de Ruyter de Zweden uit de rest van Denemarken en de dood van Karel X Gustaaf in 1660 betekende het einde van de Noordse oorlog.¹⁰⁹

Aan de hand van deze voorbeelden moet geconcludeerd worden dat Johan de Witt de meest invloedrijke man was geworden zodra de ambassade eenmaal was vertrokken. Franken waarschuwt dat men De Witt niet als een oppermachtig man moet zien, hooguit als het machtigste individu in de diplomatiek van de Republiek, hij had namelijk nog steeds rekening te houden met onder anderen de rest van de Hollandse Statenvergadering en de Staten-Generaal.¹¹⁰ In ieder geval was De Witt de enige toegang tot de Nederlandse binnenlandse politiek die Van Beuningen ter beschikking stond. Van Beuningen richtte zijn pleidooien aan hem omdat dat de gewoonte was, maar ook omdat De Witt, meer dan ieder ander de inzichten van Van Beuningen goedgekeurd kon laten worden in Holland en in de Staten-Generaal. Wanneer de Witt het met hem eens was werd de mening van Van Beuningen omgezet in beleid, wanneer dat niet het geval was vond het geen weerklank. De Witt was de as waar de informatiestroom uit Denemarken en in meer of mindere mate in alle staten waar de Republiek vertegenwoordigers onderhield omheen draaide. In combinatie met zijn sleutelpositie in de binnenlandse politiek kon hij het buitenlands beleid voor een groot deel bepalen aan de hand van de informatie die hij kreeg van Van Beuningen en andere gezanten.

¹⁰⁷ Rowen, *John de Witt*, 317; Ebben, *Lodewijck Huygens' Spaansch Journaal*, 15.

¹⁰⁸ Noordam, *De Republiek en de Noordse Oorlog*, 64.

¹⁰⁹ *Ibidem*, 68-103, 186-214.

¹¹⁰ Franken, *Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten*, 31.

Conclusie

Vanaf het initiatief tot zending tot aan de uitvoerende fase van de buitengewone ambassade naar Denemarken lieten een heel aantal personen en instellingen hun invloed gelden. De voorbereiding van het gezantschap lijkt aanvankelijk een goed voorbeeld van de Hollandse dominantie in de politiek van de gehele Republiek, hetgeen kenmerkend wordt geacht voor het stadhouderloze tijdperk. Holland kon door de goede voorbereiding en het vroege initiatief de zending door de Staten-Generaal laten goedkeuren. Het wordt echter duidelijk dat dat niet altijd het geval was. De plannen die Holland had over de samenstelling van het gezantschap werden door de Staten-Generaal teniet gedaan. De Staten-Generaal toonden op vergelijkbare wijze initiatief door ambassadeurs te benoemen voordat Holland er klaar voor was en waren hen toen een stap voor. De Hollandse gedelegeerden konden dit keer niet in een commissie hun plan uitspelen en konden dus ook niet hun plan uitvoeren om twee posten in het gezantschap op te eisen. Amsterdam, dat zich om economische redenen niet kon veroorloven om greep op de crisis rond de Oostzee kwijt te raken, nam in Holland het heft in handen. De stad stelde ook daadkracht aan het licht door zelf meteen kandidaten aan te dragen om de voorzittersplaatsen te bezetten, allen voorstanders van een fel beleid tegen de Zweden. De drie genoemde partijen konden dus hun invloed goed laten gelden wanneer ze in staat waren initiatief te nemen en snel en daadkrachtig te werk te gaan.

Coenraad van Beuningen werd voorzitter van de ambassade naar Denemarken. Hij kon zijn eigen visie op zijn missie nog voor zijn vertrek uiten met zijn voorstel om de economisch spanningen tussen de Denemarken en de Republiek weg te nemen. Na het vertrek verminderde de invloed van Van Beuningen echter sterk. Zijn anti-Zweedse visie werd doorgaans niet gedeeld door raadpensionaris De Witt, die de informatievoorziening van en naar de Nederlandse afgevaardigden in het buitenland ferm in handen had. Nu kon de Witt zijn gematigde visie op de Oostzeekwestie laten gelden, dezelfde visie die ook al in de instructies voor de ambassade van Van Beuningen en hun collega's in Zweden is terug te vinden. Alles wat Johan de Witt eens was met van Beuningen kon hij door de Staten van Holland en de Staten-Generaal loodsen, maar als hij het niet met hem eens was kwam het standpunt van Van Beuningen nooit ter tafel. Zo stroomde de zeggenschap uiteindelijk toch weer terug naar Holland, zij het in de persoon van de raadpensionaris, die zijn grote invloed toch aan de dominante positie Holland te danken had. Dit had tot gevolg dat Van Beuningen weinig voor Denemarken kon betekenen en dat Zweden zijn macht verder kon uitbreiden, zelfs in open oorlog met Denemarken.

Franken baseert zijn analyse van aansturing van gezantschappen uitsluitend op de fase waarin het gezantschap al vertrokken was. Hij komt dan ook tot de conclusie dat De Witt zeer invloedrijk was in die uitvoerende fase van de diplomatieke missie. Toch waarschuwt Franken dat de macht van De Witt makkelijk is te overschatten. Hij moest nog altijd rekening houden met de wil van Holland en Amsterdam en moest zijn persoonlijke voorkeur nog altijd tactisch ter sprake brengen in de Staten van Holland en de Staten-Generaal.¹¹¹

Als men een vroeger beginpunt hanteert, en dit gezantschap vanaf het eerste moment analyseert, komt De Witt in de voorbereiding van het vertrek van het gezantschap, het opstellen van de instructies en de benoeming van de ambassadeurs wel aan bod, maar minder invloedrijk dan na het vertrek van de ambassade. Hij was een belangrijk man in de interne politiek van Holland en kon als leider van de vertegenwoordigers van Holland de macht van zijn gewest doen gelden in de Staten-Generaal. Op die manier kon hij ook zijn persoonlijke stempel drukken op het opstellen van de instructies. Zijn invloed bleek niet opgewassen tegen een tegenbeweging van de andere gewesten in de Staten-Generaal. Holland nam niet het initiatief om gezanten te benoemen en de andere gewesten profiteerden hiervan door hun eigen ambassadeurs te benoemen. Amsterdam liet zijn invloed gelden en schoof de voorzitters van verschillende gezantschappen naar voren, die er een wat minder gematigde visie op nahielden dan De Witt. Van Beuningen ging naar Denemarken en kon zelf voor zijn vertrek nog zijn persoonlijke standpunten kracht bijzetten. Pas nadat hij was vertrokken trad de Witt op de voorgrond door zijn beheersing van de diplomatieke briefverkeer.

In de eerste fase van de zending speelt De Witt dus wel een rol, maar hij is zeker niet de persoon die eigenhandig het beleid aangeeft, met Holland verliest ook De Witt het initiatief. De waarschuwing van Franken, om de Witt niet te veel als heer en meester van het buitenlands beleid van de Republiek te zien wordt dus ondersteund wanneer men voor het vertrek de analyse al begint. De Witt kan wel invloed uitoefenen, maar die is niet noodzakelijkerwijs leidend. Ook Holland als geheel kon niet altijd zijn bevoorrechte positie uitbuiten. Ook instellingen zoals de vertegenwoordiging van Amsterdam in de Staten van Holland, en de gewesten van de Unie behalve Holland konden grote invloed uitoefenen op de momenten dat ze daadkrachtig wisten op te treden en zorgden dat ze de anderen een stap vooruit waren.

De onmacht van de gezant zelf, hier in de persoon van Van Beuningen springt daarnaast bijzonder in het oog. Van Beuningen is na zijn vertrek alleen nog in de marge actief, als uitvoerder van de opdrachten die hij uit Den Haag krijgt opgelegd. De redenen waarom veel regenten een ambassadeurschap niet snel zagen zitten kan nog wel een toevoeging gebruiken, behalve dat het hen

¹¹¹ Franken, *Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten*, 30-31.

veel geld koste en ze hun politieke ambities in het thuisland onbeheerd moesten laten. Opmerkelijk genoeg geldt hetzelfde voor hun buitenlandse politieke overtuigingen. Wie ideeën had over buitenlandse politiek kon maar beter thuisblijven dan zich naar een ver land laten sturen. De mening van Van Beuningen was niet meer interessant voor de Nederlandse politiek. Tijdens zijn vertrek naar Denemarken schreef van Beuningen de Witt over hun afscheid de volgende tekenende passage:

*“Ik hadde U[we]Ed[ele]. op mijn afscheidt geseit allerhande gedachten, die my ontrent het Noordsche werk invallen, op het papier te sullen brengen ende UEd. over te senden, maer UEd. heeft gemeent dat het tenminste soodanighe soude sijn, die niet eenen iegelijk terstont soudent in de sin komen, ende heeft gelijk van niet te willen, dat men hem met anderen verveele.”*¹¹²

Lijst van archivalia

Nationaal Archief Den Haag

Archief Staten-Generaal (1.01.02)

Inv. nr. 3911, minuten van de secrete notulen, 1654 januari 2 - 1656 december 13

Archief Staten van Holland (3.01.04.01)

Inv. nr. 2358, verzamelde resoluties betreffende buitenlandse zaken per land, 1655 sep. 1 - dec. 31

Utrechts Archief

Huis Amerongen (1001)

Inv. nr. 3000, Instructie van de hoog mogenden Heeren Staten Generael der vereenigden Nederlanden, 16 november 1655.

Bronnenuitgaven

Brieven aan Johan de Witt, deel I. R. Fruin en N. Japiske ed. (Amsterdam 1919).

Willem-Frederik van Nassau-Dietz, *Gloria Parendi: dagboeken van Willem Frederik, Stadhouder van Friesland, Groningen en Drenthe 1643-1649, 1651-1654*. J. Visser en G.N. van der Plaat ed.

¹¹² Van Beuningen aan De Witt, 8 januari 1656, *Brieven aan Johan de Witt* I, 322.

(Den Haag 1995).

Secrete resolutien van de edele groot mog. heeren Staten van Holland en Westvriesland: genomen zedert den aanvang der bedieninge van den heer Johan de Witt als raad pensionaris van den zelven lande; en door denselfden heer onderscheidentlyk van de Resolutien van consideratie, die op zich zelfs een bysonder werk uitmaken, by een vergadert. Beginnende met den jare 1653, en eindigende met het jare 1668, deel I. Willem van de Water ed. (Utrecht 1717).

Johan de Witt, *Brieven van Johan de Witt*, deel I. R. Fruin en G.W. Kernkamp ed. (Amsterdam 1906).

Literatuur

Bowman, F.J., 'Dutch Diplomacy and the Baltic Grain Trade, 1600-1660', in: *Pacific Historical Review*, serie 5, nummer 4 (December 1936) 337-348.

Bruin, G. de, 'Buitenlands beleid en gezantschapswezen in de republiek' in: *Nederlandsch archievenblad: orgaan van de Vereeniging van Archivarissen in Nederland* 99 (1995) 3-10.

Bruin, G. de, *Geheimhouding en verraad: De geheimhouding van staatszaken ten tijde van de Republiek (1600-1750)* (Den Haag 1991).

Ebben, M., *Lodewijck Huygens' Spaansch Journaal. Reis naar het hof van de koning van Spanje, 1660-1661* (Zutphen 2005).

Franken, M.A.M., *Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke activiteiten in de jaren 1667-1684* (Groningen 1966).

Fockema-Andreae, S.J., *De Nederlandse Staat onder de Republiek* (Amsterdam 1975).

Frost, R. I., *After the Deluge: Poland-Lithuania and the Second Northern War 1655-1660* (Cambridge 1993).

- Frost, R. I., *The Northern Wars: War, State and Society in Northeastern Europe, 1558-1721* (Harlow 2000).
- Groenveld, S., *Verlopend getij: de Nederlandse Republiek en de Engelse Burgeroorlog 1640-1646* (Dieren 1984).
- Heringa, J., *De eer en hoogheid van de Staat. Over de plaats der Vereenigde Nederlanden in het diplomatieke leven van de zeventiende eeuw* (Groningen 1961).
- Israel, J.I., *The Dutch Republic: its rise, greatness, and fall 1477-1806* (Oxford 1995).
- Janssen, G.H., *Creaturen van de macht: patronage bij Willem Frederik van Nassau 1613-1664* (Amsterdam 2005).
- Jespersen, K.J.V., *A History of Denmark* (New York, 2004).
- Mulder, A.W.J., *Kasteel Amerongen en zijn bewoners* (Maastricht 1949).
- Kalma, J.J., J.J. Spahr van der Hoek en K. de Vries, *Geschiedenis van Friesland* (Leeuwarden 1973).
- Noordam, N.F., *De Republiek en de Noordse Oorlog 1655-1660* (Assen 1940).
- Postma, M., *Johan de Witt en Coenraad van Beuningen, correspondentie in de Noordse oorlog (1655-1660)* (Utrecht 2007).
- Tielhof, M. van, *The Mother of all Trades: the Baltic Grain Trade in Amsterdam from the Late 16th to the Early 19th Century* (Leiden 2002).